

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління

Кафедра фінансів

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____
(підпис)

Олег ШЕРЕМЕТ
(ім'я та прізвище)

«__» _____ 2022 р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____
(підпис) Лада ШПІНІАН
(ім'я та прізвище)

«__» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми Фінанси, банківська справа та страхування
на тему: **Тенденції розвитку ринку небанківських фінансових послуг**

Виконав: здобувач 4 курсу, групи 12

Овезгулиєв Іса
(прізвище, ім'я, по батькові повністю)

_____
(підпис)

Керівник: Толстенко Оксана Юріївна
(прізвище, ім'я, по батькові повністю)

_____
(підпис)

Рецензент Наталія Кудренко
(ім'я та прізвище)

_____
(підпис)

Я, як здобувач (ка) Національного університету харчових технологій, розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я, не надавав (ла) і не одержував (ла) недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Здобувач (ка) _____
(підпис)

Київ – 2022р.

кредитних спілок, табл. 8. Динаміка основних показників діяльності фінансових компаній, табл. 9. Динаміка показників діяльності ломбардів, табл.10. Динаміка показників діяльності недержавних пенсійних фондів, табл. 11. Динаміка основних показників діяльності страхових компаній.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		вдання видав	завдання прийняв
I	Толстенко О.Ю.		
II	Толстенко О.Ю.		
III	Толстенко О.Ю.		

7. Дата видачі завдання 31 січня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми, написання заяви і узгодження плану кваліфікаційної роботи з керівником	31.01.2022	
2	Робота над 1-м розділом та перевірка керівником	28.02.2022	
3	Робота над 2-м розділом та перевірка керівником	28.03.2022	
4	Робота над 3-м розділом та перевірка керівником	25.04.2022	
5	Оформлення роботи і подання керівникові для проходження попереднього захисту	03.05.2022	
6	Попередній захист	10.05.2022	
7	Подання кваліфікаційної роботи з підтвердження керівника на перевірку академічного плагіату.	17.05.2022	
8	Доопрацювання кваліфікаційної роботи після попереднього захисту та перевірки на плагіат, узгодження змісту доповіді та презентації з керівником, отримання відзивів на роботу	24.05.2022	
9	Підпис остаточного варіанту роботи завідувачем кафедри	03.06.2022	

Здобувач

_____ (підпис)

Овезгулієв І.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Толстенко О.Ю.

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Овезгулиєв Іса «Тенденції розвитку ринку небанківських фінансових послуг»

Кваліфікаційна робота на отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» – Національний університет харчових технологій. Київ, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена визначенню та обґрунтуванню тенденцій розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку використаних джерел.

У вступі обґрунтовано актуальність теми та сформульовано завдання дослідження.

У першому розділі розкрито особливості організації ринку небанківських фінансових послуг, сутність і значення ринку небанківських фінансових послуг, етапи формування ринку небанківських фінансових послуг України, надавачі послуг на ринку небанківських фінансових послуг.

У другому розділі проведено аналіз стану та тенденцій розвитку ринку небанківських фінансових послуг, розкрито кількісні показники оцінювання стану ринку небанківських фінансових послуг.

Ключові слова: *організація ринку, ринок небанківських фінансових послуг, етапи формування ринку, показники ринку.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	8
1.1. Сутність і значення ринку небанківських фінансових послуг.....	8
1.2. Етапи формування ринку небанківських фінансових послуг України.....	12
1.3. Надавачі послуг на ринку небанківських фінансових послуг.....	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	19
2.1. Кількісні показники оцінювання стану ринку небанківських фінансових послуг.....	19
2.2. Тенденції розвитку на четвертому етапі до 2020 року.....	20
2.3. Основні тенденції розвитку на п'ятому етапі після 2020 року.....	27
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36

ВСТУП

Актуальність роботи. Основним завданням фінансового ринку є забезпечення доступу покупців та економічних агентів до фондів грошових коштів та попередження настання фінансових криз. Саме тому важливим стає розвинений фінансовий ринок, який включає ринок небанківських фінансових послуг (далі скорочено як РНФП). До РНФП відносять таких фінансових посередників як страхові компанії, недержавні пенсійні фонди (далі як НПФ) та інститути спільного інвестування (або компанії з управління активами КУА), ломбарди, кредитні спілки, факторингові та лізингові компанії. На ринку здійснюється рух потоків: з одного боку, потоки коштів та ресурсів, продукції, товарів і послуг від продавця до покупця, з іншого – грошові потоки від покупців до продавців як оплати за придбані товари і послуги. Саме тому важливо визначити, що відбувається на ринку небанківських фінансових послуг.

Важливість небанковських фінансових установ впливає з того факту, що у 2021 році Верховною Радою прийнято сім важливих законів: Закони «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про страхування», «Про фінансовий лізинг», «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості», «Про платіжні послуги», «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» та «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві».

Розвиток ринку РНФП міг би бути значно динамічнішим, якби не світова фінансова криза 2008-2009 рр. та посилення нестабільності, яка розпочалася ще з 2014 р. та триває по сьогоднішній день. В останні роки український РНФП залишали компанії, які не провадили активної діяльності та добровільно відмовлялися від ліцензій. Значна частина компаній була виведена за порушення вимог законодавства. Загалом у 2021 році кількість

гравців ринку небанківських фінансових послуг скоротилася до 1910, зареєстровано 59 колекторських компаній. НБУ зобов'язав усіх гравців розкрити свої структури власності та подати ці відомості регулятору для подальшого аналізу. За оцінкою НБУ, прозорі структури власності мають 847 небанківських фінустанов, непрозорі – 323, а 165 компаній потребують додаткової перевірки регулятора. Саме тому актуальним стає питання визначення тенденцій, що мають місце на РНФП.

У працях дослідників можна зустріти різні підходи до сутності фінансового ринку та його складових, до аналізу тенденцій розвитку РНФП, серед яких Л. Ю. Рижанська, Р.С. Піндик та Д.Л. Рубінфельд, О. І. Лаврушин, Дж. Гітман та М. Д. Джонк, Дж. Гітман та М. Д. Джонк, однак іноземні автори не враховують той факт, що на сьогодні РНФП в Україні перебуває на етапі формування з метою наближення до європейських стандартів.

Питанням класифікації небанківських фінансових установ приділяли увагу у своїх працях такі вітчизняні науковці як Дорош О. Л., Зубик С. П., Каракулова І. С., Корнєєв В. В., Міщенко С.В. Рубанов П. М., Унинець-Ходаківська В. П., Шірінян Л.В., Школьник І.О. Українські дослідники визначають закономірності розвитку і показують, що це вимагає перегляду підходів щодо державного регулювання, вирішення великої кількості проблем, серед яких, зокрема: низький рівень довіри споживачів фінансових послуг, недостатньо розвинута інфраструктура фінансового ринку, окремі випадки несумлінного ставлення фінансових посередників до клієнтів, неналежний законодавчий захист споживачів фінансових послуг та інвесторів.

Мета і завдання роботи. Метою кваліфікаційної роботи є визначення та обґрунтування тенденцій розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

Відповідно до мети в роботі поставлені наступні **завдання**:

- розглянути сутність і значення ринку небанківських фінансових послуг;
- визначити етапи формування ринку небанківських фінансових послуг України;
- розкрити надавачів послуг на ринку небанківських фінансових послуг;

- надати кількісні показники оцінювання стану ринку небанківських фінансових послуг;
- провести аналіз тенденції розвитку на останніх еволюції ринку небанківських фінансових послуг України.

Об'єктом дослідження є ринок небанківських фінансових послуг України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання розвитку ринку небанківських фінансових послуг України.

Методи дослідження. В роботі застосовано такі методи: теоретичний опис стану ринку за допомогою макроекономічних показників, статистичний аналіз для систематизації по часу і порівняння даних, графічний аналіз – для побудови залежностей і гістограм.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі акти держави, праці вітчизняних і зарубіжних вчених, Інтернет-ресурси, офіційні видання уповноважених органів.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Сутність і значення ринку небанківських фінансових послуг

Розвиток будь-якого ринку передбачає організацію процесу акумуляції, розподілу та перерозподілу коштів та фінансових ресурсів між суб'єктами ринкових відносин, забезпечення доступу економічних агентів до фондів грошових коштів. На ринку здійснюється рух потоків: з одного боку, потоки коштів та ресурсів, продукції, товарів і послуг від продавця до покупця, з іншого – грошові потоки від покупців до продавців як оплати за придбані товари і послуги. Важливо досягнення балансу між попитом і пропозицією. З точки зору повного розуміння процесів важливо визначити, що відбувається на ринку небанківських фінансових послуг.

Автор В. Л. Смагін трактує поняття ринку як систему економічних відносин між індивідами в сфері товарно-грошового обміну [1, с. 12].

На думку Т. А. Васильєвої «у вузькому розумінні ринок можна розглядати як будь-яке місце торгівлі (обміну) товарами й послугами» [2, с. 33].

У роботах П. Самуельсона [3, с. 16] пояснено, що ринок зводить покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг.

У дипломній роботі розглядаються фінансові послуги, саме тому необхідно з'ясувати сутність фінансового ринку та фінансових послуг.

На думку В. М. Опаріна, фінансовий ринок необхідно розглядати як «сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності» [4, с. 185].

Автор В. М. Шелудько вважає, що «фінансовий ринок – це сукупність економічних і правових відносин стосовно купівлі-продажу, а також випуску та обігу фінансових активів» [5, с. 34].

Згідно чинного законодавства України (Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»), фінансовими активами є грошові кошти, депозити, цінні папери тощо, що дає підстави пов'язувати фінансові послуги із операціями з фінансовими активами [6].

Отже, фінансові активи – це особливий вид майна суб'єктів господарювання (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), який є об'єктом фінансової послуги.

І. О. Школьник уточнює, що на фінансовому ринку є потік коштів від власників заощаджень до позичальників, визначається рівноважна ціна на товар [7, с. 19].

Розглянемо поняття «послуги». У ринковій економіці послуги стають об'єктом купівлі-продажу тобто є товаром. послуга розглядається певною мірою, як результат впливу з погляду матеріальної форми, відчутних якісних характеристик [8, с. 189].

Основний зміст фінансової послуги полягає у забезпеченні обслуговування руху грошей за допомогою фінансового посередництва. Безпосередньо перерозподіл фінансових ресурсів між покупцями та продавцями (економічними суб'єктами) відбувається із залученням фінансових активів. Законодавством визначено, що фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [6].

Таким чином приходимо до висновку, що фінансові послуги є об'єктом відносин (об'єктом купівлі-продажу) на ринку фінансових послуг. Вони надаються фінансовими посередниками юридичним і фізичним особам, які є

власниками і користувачами фінансових активів. Участь фінансових посередників в операціях на ринку фінансових послуг є обов'язковою характеристикою такого ринку.

Автор Ходаківська В. П. дає визначення, згідно якого «ринок фінансових послуг – це особлива, притаманна тільки ринковій економіці сфера економічних взаємовідносин, де здійснюється купівля-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів» [9, с. 8].

Згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», ринки фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [6].

Ринок небанківських фінансових послуг відіграє важливу роль в економіці країни, забезпечуючи акумуляцію грошових коштів дрібних вкладників і перетворюючи заощадження на інвестиційні ресурси. Це впливає з багатьох зв'язків, що з'являються у процесі взаємодії економічних агентів на ринку (рис. 1.1).

Автор Левченко В.П. визначає, що ринок фінансових послуг є частиною, сегментом або самостійною підсистемою фінансового ринку. Тому з такої точки зору, ринок небанківських фінансових послуг є частиною фінансового ринку, що складається із системи економіко-правових відносин між небанківськими організаціями та іншими учасниками ринку небанківських фінансових послуг щодо надання фінансових послуг (крім банківських), формування і використання фінансових активів.

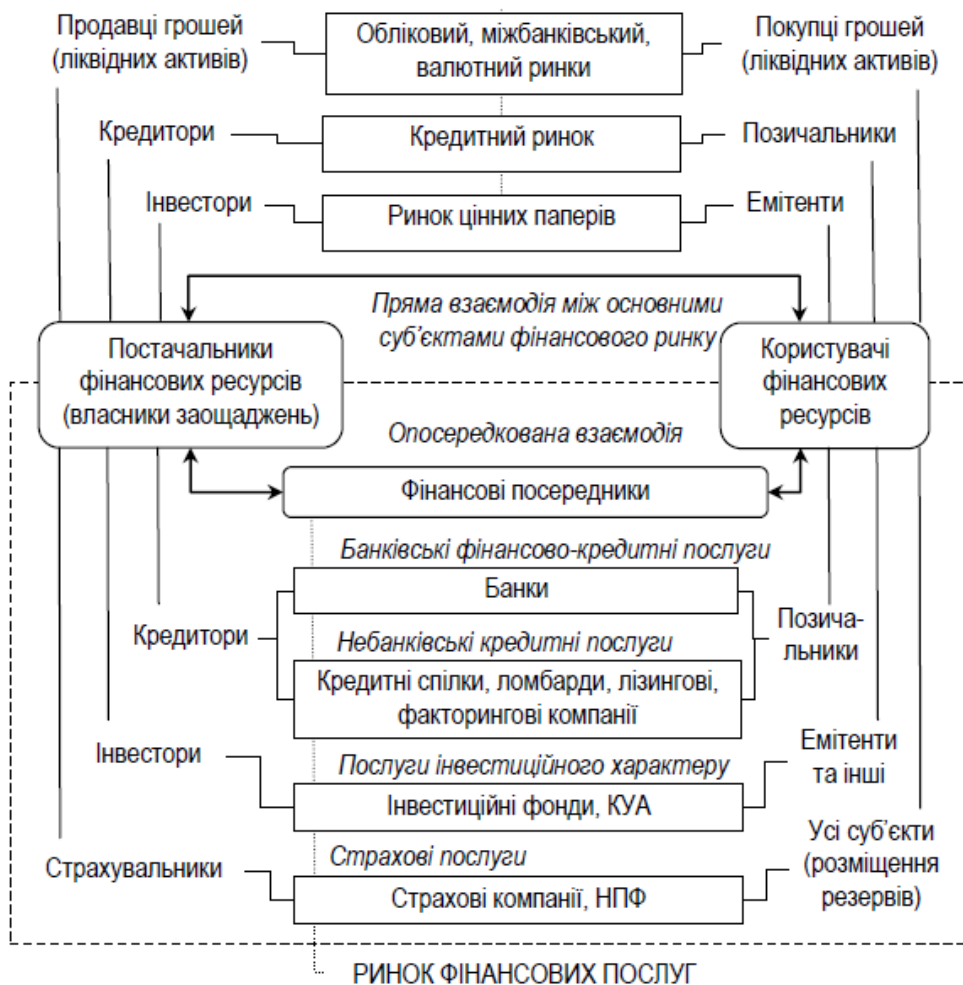

Рис.1.1 Зв'язки агентів на ринку небанківських фінансових послуг [10, с. 30]

Для повноти опису наведемо порівняльну характеристику банківських та небанківських фінансових послуг (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняння банківських та небанківських фінансових послуг [11, с. 327]

Спільні риси	Відмінні риси
Надаються в одному сегменті фінансового ринку і контролюються Національним банком України	Небанківські фінансові послуги є менш контрольованими та регульованими державою, оскільки не впливають на пропозицію грошей
Під час формування фінансових ресурсів здійснюється випуск цінних паперів і боргових зобов'язань	Небанківські фінансові послуги не пов'язані з базовими банківськими послугами
При інвестуванні та розміщенні фінансових ресурсів купують боргові зобов'язання	Небанківські фінансові послуги є вузькоспеціалізованими
Забезпечують трансформацію руху грошового капіталу на ринку	Формування ресурсів небанківськими фінансовими установами не є депозитним

1.2. Етапи формування ринку небанківських фінансових послуг України

Формування ринку небанківських фінансових послуг в Україні необхідно розглядати з урахуванням трансформації економіки. В дослідженнях виділяють 4 або 5 етапів їх розвитку [12, с.15]: 1) 1991-1995 рр.; 2) 1996-2000 рр.; 3) 2001 – 2014рр.; 4) 2014-2020рр.; 5) 2021р. – дотепер.

Перший етап (1991-1995 рр.) характеризувався негативними тенденціями, мало місце гіперінфляція та падіння ВВП. Взагалі перший етап мав такі риси:

- 1) залишки адміністративно-командної системи господарювання від СРСР;
- 2) загальна кризова ситуація у економіці;
- 3) відсутність законодавчого забезпечення;
- 4) поява великої кількості різноманітних їх видів;
- 5) втрата довіри до небанківських фінансових інститутів з боку населення через високий рівень банкрутства та спекулятивних операцій;
- 6) відсутність контролю над діяльністю небанківських фінансових інститутів.

Другий етап (1996-2000 рр.) характеризувався стабілізацією економіки: ВВП за цей період зріс більш ніж у 2 рази. Цей етап був пов'язаний зі становленням небанківського фінансового сектору під впливом приватизаційних процесів. Були прийняті Закони України «Про страхування», «Про лізинг» та інші [13-14]. Були встановлені вимоги до діяльності фінансових посередників, що надавали послуги із залучення коштів. Значного розвитку набули страхові компанії, інвестиційні компанії та довірчі товариства. Поступового розвитку набували ломбарди та лізингові компанії.

Третій період (2001 - 2014 рр.) характеризується загальним зростанням основних макроекономічних показників та значним зростанням показників діяльності всіх небанківських фінансових посередників. Цей етап став вирішальним в становленні небанківських фінансових інститутів. Це пов'язано з рядом змін, серед яких:

- Прийняття в 2001 році Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [6], що встановлював основні вимоги у регулюванні небанківських фінансових інститутів.
- створення у 2002 році спеціалізованого уповноваженого регуляторного органу, контролюючого діяльність небанківських фінансових інститутів – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (після 2011 року – Національної комісії, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг).
- прийняття Законів України щодо функціонування окремих небанківських фінансових інститутів: «Про кредитні спілки», «Про інститути спільного інвестування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про фінансовий лізинг», внесені поправки до закону «Про страхування».

Четвертий період (2014 - 2020 рр.) пов'язаний з політичними процесами в країні, з анексією Криму та початком воєнних дій на Донбасі, коли почали відбуватись негативні наслідки розвитку ринку. Він характеризується поступовим переходом на європейські стандарти введення бізнесу, до яких мають пристосовуватись українські небанківські фінансові установи. Регулювання діяльності учасників РНФП здійснювалось збоку регуляторів - Національної комісії, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та НБУ. Почалось суттєві скорочення кількості небанківських фінансових установ, страховиків тощо.

П'ятий період (2021 – дотепер) характеризується введенням європейських стандартів до всіх гравців на РНФП. Президент Володимир Зеленський припинив діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг і в 2020 році НБУ прийняв повноваження з регулювання ринків небанківських фінансових послуг [15]. Закон набув чинності 1 липня 2020 року. На цьому етапі відбулося формування єдиного регулятора РНФП, що дало змогу НБУ розробити системи контролю за постачальниками послуг і значно підвищити стандарти обслуговування. Як результат жорсткої політики НБУ, кількість установ РНФП щороку скорочується, однак активи учасників на ринку зростають.

1.3. Надавачі послуг на ринку небанківських фінансових послуг

Розглянемо структуру ринку небанківських послуг і основні небанківські фінансові установи, які є постачальниками таких послуг. За визначенням, небанківська фінансова установа це комерційне підприємство, юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до Державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України [16, с. 23].

В Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [6], небанківські фінансові компанії отримали загальну назву фінансові компанії. До таких компаній також відносять обмінні пункти валют тощо. Спектр послуг, що може надаватися фінансовими компаніями є такий:

1. Торгівля валютними цінностями
2. Страхування
3. Надання коштів та банківських металів у кредит
4. Залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню
5. Фінансовий лізинг
6. Факторинг
7. Надання гарантій
8. Фінансові платіжні послуги.

До небанківських фінансових установ належать [17] безпосередньо:

- страхові компанії,
- установи накопичувального пенсійного забезпечення (недержавні пенсійні фонди),
- інвестиційні фонди та компанії,
- кредитні спілки,
- ломбарди,
- лізингові компанії,
- довірчі товариства,

- інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

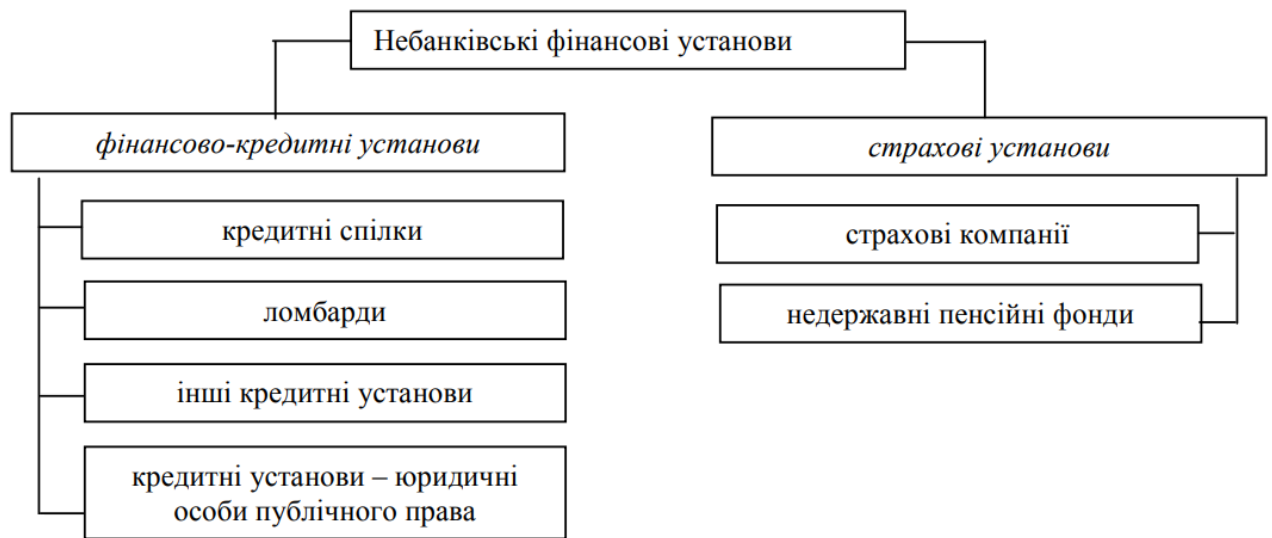

Рис. 1.2. Систематизація основних небанківських фінансових установ

Страхові компанії або страховики здійснюють страхування та перестрахування згідно з Законом України «Про Страхування» [13]. Розрізняють майнове страхування (страхування майна громадян, страхування майна юридичних осіб), особисте страхування (страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування життя і пенсій) і страхування відповідальності перед третіми особами. Відповідно до закону України «Про Страхування», всіх страховиків України можна поділити на дві групи за спеціалізацією:

- non-life - страхові компанії, що здійснюють загальне (ризикове) страхування майна та відповідальності,
- life - страхові компанії з страхування життя (після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок).

Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована задовольнити потреби членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Щоб користуватися послугами кредитної спілки, необхідно стати її членом. Члени кредитної спілки є її співвласниками, а кредитна спілка створена, щоб задовольняти їхні потреби в фінансових послугах.

Недержавні пенсійні фонди (або НПФ) є альтернативними до державного пенсійного страхування. НПФ – фінансові установи, які збирають кошти від фізичних та юридичних осіб, а компанія з управління активами (або КУА) інвестує їх у різні фінансові інструменти – депозити, акції, нерухомість, дорогоцінні метали та ін. Після досягнення пенсійного віку учасників НПФ підтримують гроші, які вони накопичили та нарахували за цей час прибутків.

Отже, завдяки невеликим, але регулярним внеском, протягом тривалого періоду можна накопичити капітал, який потім буде виплачений у період пенсійних виплат його учасникам. Недержавну пенсію виплачують додатково до державної. Розмір недержавної пенсії, на яку можна розраховувати вкладники й учасники, залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення та суми одержаного інвестиційного прибутку.

До прикладу, якщо відкладати по 1000 гривень на місяць протягом 30 років, то розмір заощаджень з рівня дохідності 5%, буде майже 820 тисяч гривень. І виплата пенсій протягом 10 років після досягнення пенсійного віку становить 12618 тисяч гривень на місяць. Це майже втричі більше, ніж середній рівень пенсійного забезпечення, який сплачується з державного пенсійного фонду (станом на 2021 рік).

З моменту зарахування коштів на індивідуальний пенсійний рахунок вони стають приватною власністю, на них розширюється право на спадкування, їх не можна відчужити на третіх осіб.

Ломбарди це комерційні установи, що видають позики під заставу різноманітних цінностей. Людина може принести в ломбард будь-яку цінну річ і отримати за неї гроші в борг, зіставні з її ринковою вартістю. У разі несплати боргу він втрачає свою річ, а якщо погашає кредит вчасно - отримує її назад.

В ломбард можна здати:

- золоті та срібні прикраси;
- лом дорогоцінних металів;
- дорогу біжутерію;

- годинники і інші цінні аксесуари;
- рідкісні колекційні предмети старовини;
- побутову та комп'ютерну техніку.

Ломбарди приймають все, крім нерухомого майна і транспортних засобів.

Детальний опис сутності основних небанківських фінансових установ наведено в табл.1.2.

Таблиця 1.2

Сутність небанківських фінансових установ

Вид	Визначення
Страхові компанії	фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених Законом України «Про страхування», а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності
Кредитні спілки	неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки
Інші кредитні установи	фінансова установа, яка відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» має право надавати фінансові кредити на власний ризик (окрім кредитних спілок, юридичні особи публічного права, фінансових компаній)
Кредитні установи - юридичні особи публічного права	фінансова установа, яка створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування й уповноважена надавати фінансові послуги (крім фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій; Державної казначейської служби України; державних цільових фондів)
Недержавні пенсійні фонди	юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку [9]
Ломбарди	фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду
Фінансові компанії	фінансова установа, яка надає фінансові послуги, державне регулювання яких відповідно до законодавства віднесено до компетенції Нацкомфінпослуг, та яка не є страховиком, фінансовою установою, яка надає послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, фінансовою установою - юридичною особою публічного права, а також кредитною установою, у тому числі кредитною спілкою та ломбардом
Довірчі товариства	товариство з додатковою відповідальністю, яке здійснює представницьку діяльність відповідно до договору, укладеного з довірцями майна щодо реалізації їх прав власників

У літературі деякі автори називають такі компанії загальним словом посередники ринку. Приміром, автор Караулова І. С. визначає, що небанківські фінансові посередники – це установи (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, лізингові та факторингові компанії та інші), які функціонують на ринку фінансових послуг відповідно до законодавства, надають вузькоспеціалізовані фінансові послуги (кредитування, інвестування, послуги

техніко-посередницького характеру), що не належать до сфери банківської діяльності, спрямовані на трансформацію власних, залучених і запозичених грошових коштів з метою задоволення потреб споживачів та одержання прибутку [18, с. 5].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу сформулювати перелік учасників ринку небанківських фінансових послуг разом з переліком таких послуг (у вигляді рис. 1.3).

Рис.1.3. Групування небанківських фінансових установ відповідно до характеру надаваних послуг

Отже, на ринку небанківських фінансових послуг діють посередники – фінансові компанії, які не є банком, але може надавати одну або кілька фінансових послуг. Саме аналізу такого ринку присвячена дипломна робота.

Причому, основну увагу буде приділено останнім четвертому та п'ятому етапам розвитку ринку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

На ринку небанківських фінансових послуг діють фінансові компанії, які можуть надавати одну або кілька фінансових послуг. Як вже було зазначено, нині небанківські фінансові установи України представляють фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки, пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди, довірчі товариства і деякі інші установи.

В цьому розділі ми розглянемо кількісні показники, які визначають розвиток ринку небанківських фінансових послуг України в розрізі наведених послуг і компаній, і визначимо основні тенденції розвитку РНФП на останніх четвертому (2014-2020рр.) та п'ятому (2021р. – дотепер) етапах трансформації.

2.1. Кількісні показники оцінювання стану ринку небанківських фінансових послуг

Основними показниками для аналізу ринку є такими: N – кількість фінансових компаній на ринку, $ВВП$ – валовий внутрішній продукт України, A – загальні активи компаній, D – доходи фінансових компаній, K – загальний капітал компаній, K_p – сума кредитів, наданих клієнтам [19, с. 137].

Відсоткова доля компанії на ринку характеризує ступінь монополізації ринку:

$$K_i = 100\% D_i / D, \quad (2.1)$$

де величина D_i – це дохід одної фірми. Символ « i » визначає номер компанії.

Для визначення наскільки ринок монополізований використовують коефіцієнт концентрації CR , який визначають для перших трьох або п'яти найбільших компаній:

$$CR_3 = K_1 + K_2 + K_3 \text{ або } CR_5 = K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5 \quad (2.2)$$

Антимонопольне законодавство України визначає ринок монополізованим найбільшими фірмами за умов [20]:

$$CR_1 > 35\%; CR_3 > 50\%; CR_5 > 70\% \quad (2.3)$$

Для опису конкуренції фірм між собою за клієнта використовують індекс Херфіндаля-Хіршмана (*HHI*):

$$HHI = \sum_{i=1}^N K_i^2. \quad (2.4)$$

Критерії оцінки конкуренції за допомогою *HHI* наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії показника Херфіндаля-Хіршмана за стандартами країн ЄС

Значення	Пояснення
$HHI < 1000$	Конкуренція компаній висока
$1000 < HHI < 2000$	Конкуренція є невисокою. Ринок є помірно концентрованим
$HHI \geq 2000$	Конкуренція компаній відсутня. Ринок є висококонцентрованим

Важливість ринку визначається його впливом на формування ВВП через показник проникнення як відсоткову частку отриманого доходу від ВВП:

$$p = 100\% Д / ВВП \quad (2.5)$$

2.2. Тенденції розвитку на четвертому етапі до 2020 року

Наприкінці четвертого етапу кількість небанківських фінансових установ становила 2024, з них [21-23]:

- 940 фінансових компаній, які займають найбільшу частку від ринку небанківських фінансових послуг (46,4%),
- 359 ломбардів,
- 358 кредитних спілок,
- 281 страхова компанія,
- 62 недержавні пенсійні фонди,
- 22 адміністратори недержавних пенсійних фондів,
- 2 довірчих товариства.

У 2020 році фінансові компанії та страхові компанії володіли основною частиною активів, відповідно 63,5% та 32,5%. Водночас, сукупні активи ломбардів, недержавних пенсійних фондів та кредитних спілок становили лише 4,4 % від всіх активів небанківського фінансового сектору.

Порівняємо небанківський сектор з банківським. Станом на 1 квітня 2020 року 75 діючих банків контролювали 2096 млрд грн загальних активів, що в 7,5 рази більше за 278 млрд грн активів під контролем 2136 небанківських фінансових компаній (рис.2.1). Таким чином, ринок небанківських послуг залишається досить незначним порівнянні з банківським сектором.

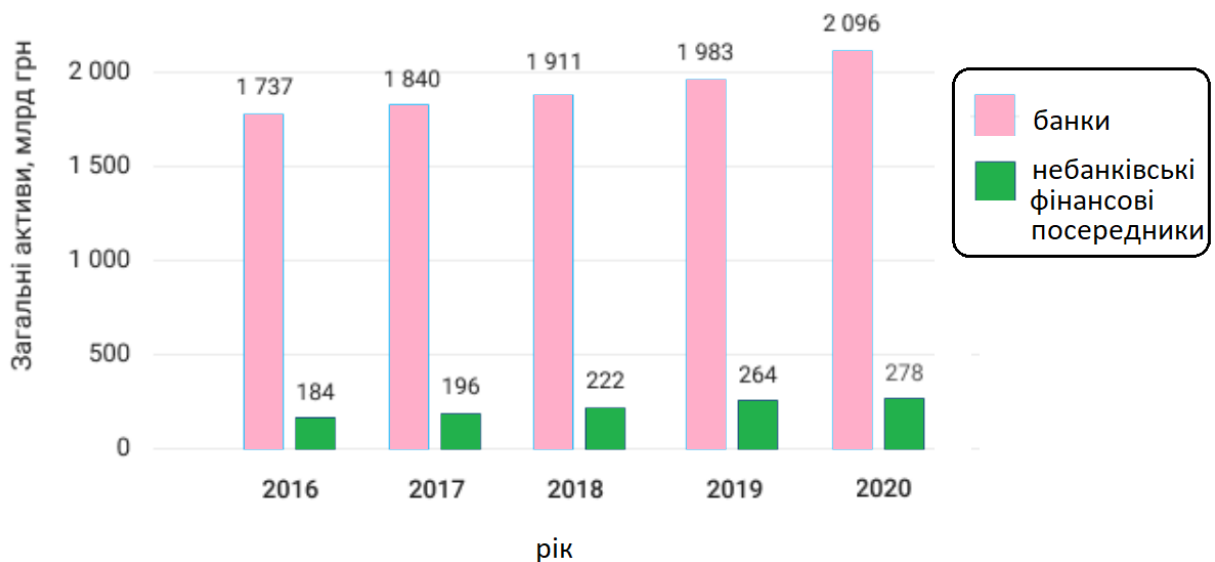

Рис. 2.1. Динаміка активів банків та небанківських фінансових компаній [24-25]

Якщо ж оцінити показник конкуренції (ННІ) за цей період, то можна побачити (рис.2.2), що на ринку небанківських фінансових послуг діє висока конкуренція між постачальниками послуг, у діапазоні значень ННІ=200-500, що в рази нижче, ніж у банківському секторі, який балансує на межі низької та помірної зони концентрації ННІ=1000. Виняток становить сектор НПФ, де за рахунок кількох завеликих лідерів ринку показник конкуренції сягнув близько ННІ=2500, що вважається високим рівнем концентрації галузі з низькою конкуренцією.

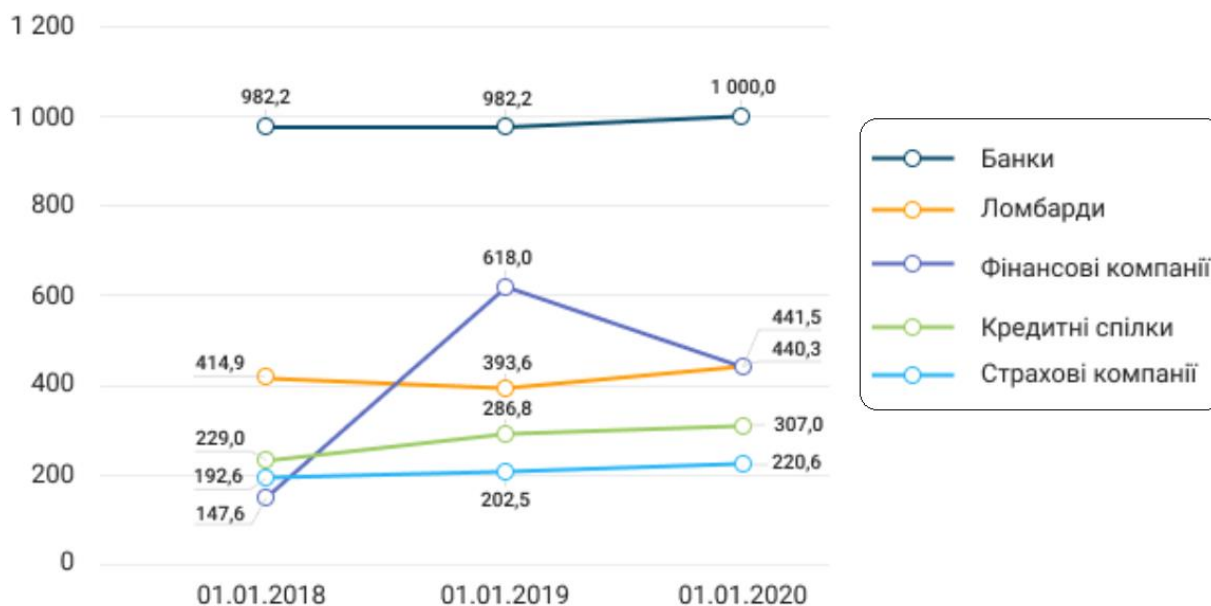

Рис. 2.2. Динаміка показника Херфіндаля-Хіршмана конкуренції постачальників за різними фінансовими послугами [24-25]

Аналіз ринку показує, що за часткою п'яти найбільших компаній показник концентрації CR_5 зростав до величини $CR_5=30\%$. Це значення є меншим за законодавчу межу 70% . Несуттєві зміни в бік підвищення концентрації спостерігаються на ринках страхування (де $CR_5=22,8\%$), кредитних спілок ($CR_5=29,8\%$) та ломбардів ($CR_5=37,4\%$). Таким чином, у більшості секторів небанківського ринку діє конкуренція постачальників послуг і є простір для подальшої концентрації та консолідації через зменшення кількості гравців.

Проведемо аналіз ринків в розрізі окремих фінансових послуг. Розглянемо кредитні спілки (табл. 2.2). Обсяги активів кредитних спілок, як свідчать дані, є незначними, їх роль у формуванні фінансового забезпечення розвитку економіки не є провідною.

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок [21-25]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість зареєстрованих кредитних спілок	588	462	378	358	352
Кількість членів КС, тис. осіб	764,60	642,90	564,10	479,00	467,00
Загальні активи, млн грн	2064,30	2032,50	2169,80	2218,40	2368,90
Капітал, млн грн	1040,90	1044,40	1062,50	977,10	1080,30
Кредити, надані членам КС, млн грн	1792,70	1799,50	1902,30	2018,00	2187,50
Внески членів КС на депозитні рахунки, млн грн	855,20	831,80	937,00	1045,70	1094,40

У цілому простежується тенденція до зменшення кількості кредитних спілок (39%) та їх членів (42%). Активи та капітал при цьому залишаються відносно незмінними. Обсяги наданих кредитів, як і отриманих внесків, зростають незначними темпами, в середньому на 6%, починаючи з 2015 р. Можна припустити, що з часом роль кредитних спілок на фінансовому ринку України зменшуватиметься.

Основним фактором, котрий, зупиняє споживача від користування послугами кредитних спілок, є потреба ставати її членом. Населення не готове брати на себе подібні зобов'язання, оскільки на фінансовому ринку існують альтернативні, більш доступні та легші для розуміння послуги. Отримати кредит можна у банку, чи скористатися послугами фінансових компаній навіть не виходячи з дому. Крім того, відсутність системи гарантування вкладів у кредитних спілках. Ця обставина змушує населення обирати банки, де їх вклади будуть гарантовані державою.

Серед усіх небанківських фінансових установ фінансові компанії мають понад 63% усіх активів такого ринку. У цілому кількість фінансових компаній збільшилася на 525. Активи зросли майже в 1,5 рази, а власний капітал – приблизно наполовину (57%). Тобто, мало місце збільшення кількості пропозиції фінансових послуг (таблиця 2.3). Обсяг наданих фінансових послуг збільшився на 64,87 млрд грн (120%). Дані свідчать, що фінансові компанії надають позики, активно надають послуги лізингу, факторингу, здійснюють операції обміну валюти.

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників діяльності фінансових компаній [21-25]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість зареєстрованих фінансових компаній	711	809	818	940	967
Активи фінансових компаній, млн грн	95825,0	97332,0	107533,9	125322,3	140915,4
Власний капітал, млн грн	24939,4	22754,5	26260,1	23863,6	25266,9
Обсяг наданих фінансових послуг фінансовими компаніями, млн грн	68282,3	110420,3	228165,0	119029,8	61586,9
Залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення	1649,3	2551,9	705,70	50,50	721,3
Надання гарантій та поручительств	226,8	1961,5	5455,0	9474,90	846,5
Надання коштів у позику, в т.ч. і на умовах фінансового кредиту	7370,7	5783,1	26940,6	47856,90	30992,4
Надання послуг з факторингу	16555,9	16887,5	31363,4	48105,00	23970,3
Надання послуг з фінансового лізингу (вартість укладених договорів)	20,2	67,3	153,40	673,80	369,1
Управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю (залучені кошти)	9737,1	12008,0	25046,6	12610,00	4449,2
Операції з обміну валют та переказу грошових коштів, млн грн	32044,0	70740,2	138012,6	168012,6	258012,6

Обсяг наданих коштів у позику збільшився більше ніж удвічі. Причому, близько 65 % договорів з надання коштів у позику, зокрема, і на умовах фінансового кредиту, уклалися фінансовими компаніями дистанційно. У такий спосіб було укладено 3,68 млн кредитних договорів на суму 10,5 млрд грн.

Загалом фінансові компанії розвиваються найбільш стрімко, збільшуючи активи та обсяги наданих послуг. Можна спрогнозувати, що саме вони займуть значну частку у секторі небанківського споживчого кредитування у найближчому майбутньому.

Послуги ломбардів мають високий попит в Україні, що дає змогу їм успішно функціонувати на ринку фінансових послуг. Має місце скорочення кількості ломбардів упродовж останніх п'яти років (таблиця 2.4), що пов'язано з посиленням вимог до капіталу, кількість відокремлених підрозділів продовжує зростати: кількість ломбардів з 2015 по 2019рр. скоротилася на 25% (118 ломбардів). Власний капітал більшості ломбардів (92,42 %) має тенденцію до росту, в середньому щорічно зростаючи на 18%. Динаміка активів ломбардів також має тенденцію до зростання (за п'ять років

приріст становить 118%), що відповідає загальній тенденції збільшення кількості ломбардів та їх ділової активності.

Таблиця 2.4

Динаміка показників діяльності ломбардів [21-25]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість ломбардів	482	456	415	359	343
Кількість відокремлених підрозділів	5672	6101	6180	6171	6120
Активи по балансу, млн грн	2218,6	3317,7	3763,7	3721,3	3924,4
Власний капітал, млн грн	1100,2	1481,6	1648,5	1867,2	1927,1
Сума наданих фінансових кредитів під заставу за період, млн грн	12459,7	16718,0	16389,0	16442,3	9051,9
Кількість наданих фінансових кредитів під заставу, тис. один.	10600,0	11943,6	12226,3	11749,5	5890,5

Обсяг наданих фінансових кредитів під заставу за п'ять років зріс більше ніж удвічі. До 2017р. ломбарди впевнено лідирували за обсягами наданого кредитування і показники стрімко зростали. Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для населення через те, що їх діяльність орієнтована на видачу дрібних та короткотермінових кредитів, предметом застави зазвичай є найбільш ліквідне майно. Більшість кредитів (76%) надається під заставу виробів із дорогоцінних металів та каміння, 23,6 % кредитів надаються під заставу побутової техніки.

Популярність ломбардів зумовлена посиленням макроекономічної нестабільності та погіршенням добробуту населення. Ломбарди надають кошти швидко, без додаткових документів, а кредитна історія позичальника не впливає на рішення щодо надання позики. Але водночас, кредити, надані ломбардами передбачають значну переплату, можливі штрафи в разі протермінування погашення кредиту, а також продаж предметів застави без попередження

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) є важливою складовою ринку фінансових послуг (таблиця 2.5). Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів збільшилась на 25%, що свідчить про покращення фінансового стану на ринку недержавного пенсійного забезпечення. Кількість вкладників

НПФ за п'ять років незначно зростає. У 2019 р. учасниками недержавних пенсійних фондів було 860,8 тис. осіб, що на 2% більше, ніж за 2018 р.

Таблиця 2.5

Динаміка показників діяльності недержавних пенсійних фондів [21-25]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість недержавних пенсійних фондів	72	64	64	62	63
Кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів	23	22	22	22	22
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	59,70	62,60	58,70	68,80	72,70
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	836,70	834,00	840,80	855,30	860,80
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	1980,00	2138,70	2465,60	2745,20	2892,90
Пенсійні внески, всього, млн грн	1886,80	1895,20	1897,30	2000,50	2071,90
Пенсійні виплати, млн грн	557,10	629,90	696,30	809,90	878,60
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	657,00	834,80	1183,90	1440,50	1587,10

Дані свідчать, що обсяги активів недержавних пенсійних фондів зростають повільними темпами. Активи пенсійних фондів зросли на 276 млн грн, або 11% за п'ять років. Розмір пенсійних внесків щорічно зростав у середньому на 3%. Хоча в основному, як і раніше, основними користувачами послуг НПФ були юридичні особи, але частка їх внесків зменшилась. Пенсійні виплати в середньому збільшувалися на 18% щороку.

Метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. НПФ формують портфелі, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (47,3 % інвестованих активів) і депозити в банках (36,4 % інвестованих активів).

Аналіз місць реєстрації показує, що НПФ зосереджені в дев'яти регіонах країни, причому 70% розташовані у Києві. Іншими словами, спостерігається нерівномірний розподіл цих організацій на території України.

Розглянемо страхування (таблиця 2.6). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, за п'ять років стало на 101 страховика (27%) менше. Спостерігається тенденція до зменшення частки компаній зі страхування життя. Причини низької популярності страхових компаній з страхування життя полягають у економічній нестабільності, відсутності

довіри, відсутність системи гарантування вкладів. З іншого боку, кількість укладених договорів страхування за п'ять років зросла майже вдвічі за рахунок зростанні ризикового страхування.

Таблиця 2.6

Динаміка основних показників діяльності страхових компаній [21-25]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість зареєстрованих страховиків	361	310	294	281	249
з них: компанії зі страхування життя	49	39	33	30	26
Кількість укладених договорів страхування, тис. шт.	202429,3	179471,2	185482,9	201077,5	97623
Активи по балансу, млн грн	60729,1	56075,6	57381	63493,3	65265,1
Сформовані страхові резерви, млн грн	18376,3	20936,7	22864,4	26975,6	29019,70
Чисті страхові премії, млн грн	22354,9	26463,9	28494,4	34424,3	20120,6
Чисті страхові виплати, млн грн	7602,8	8561	10256,8	12432,6	6526,9

Активи та розмір страхових резервів є індикаторами фінансової стійкості та спроможності виконувати взяті на себе зобов'язання. У період з 2015 по 2016р. разом зі зменшенням кількості компаній, скорочувалися і активи, а позитивна тенденція почалася у 2017 р. та триває і до сьогодні.

Власні та залучені кошти страхові компанії використовують для інвестування і отримання прибутку шляхом розміщення страхових резервів у реальний сектор економіки. Упродовж п'яти останніх років динаміка їх обсягу демонструє щорічне зростання. Нажаль, це більшою мірою спричинене девальвацією гривні та переоцінкою залишків валютних активів страхових компаній.

2.3. Основні тенденції розвитку на п'ятому етапі після 2020 року

За даними НБУ станом на початок п'ятого етапу (2021 рік) в Україні діяли 75 банків та 2084 учасники ринків небанківських фінансових послуг (рис.2.3), із них 196 ризикових (non-life) та 19 лайфових (страхування життя) страховиків, 304 ломбарди, 327 кредитних спілок, 144 лізингові компанії, які не є фінансовими установами, 1031 фінансова компанія (які мають ліцензії на кредитування, лізинг, факторинг, надання гарантій, переказ коштів та обмін валют), 63 страхових брокери. На платіжному ринку працює 35 платіжних

систем, створених резидентами, та 13 міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами.

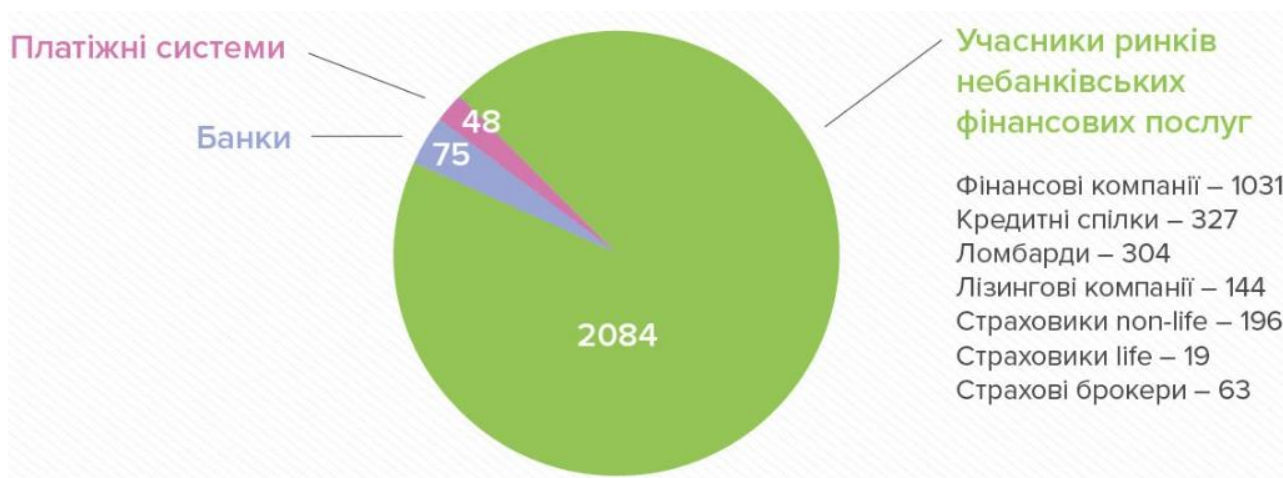

Рис.2.3. Кількість учасників і структура ринку фінансових послуг України на початок 2021 року [24-25]

Важливо зазначити, що неефективне державне регулювання діяльності небанківських фінансових установ, невідповідність чинного законодавства потребам та стану розвитку фінансового ринку, слабкі показники діяльності небанківських установ, низький рівень довіри населення, а також недостатня поінформованість щодо діяльності небанківських фінансових установ зумовили потребу передати контрольні функції за такими операціями та установами до НБУ. З 1 липня 2020 року Національний банк перейняв на себе функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг: страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів, НПФ та інших фінансових компаній. Таку подію назвали «спліт», а закон про передання повноважень до НБУ називають Законом про «спліт» (від англ. «split» – розділення, розщеплення) [15] Нині учасники ринку небанківських фінансових послуг мають узгодити свою діяльність з новими вимогами НБУ (рис. 2.4). Приміром, має бути інформаційне забезпечення фінансовими установами споживачів щодо надання послуг споживчого кредитування, має виконуватись новий порядок розкриття інформації небанківськими фінансовими установами.

Рис.2.4 Етапи втілення нових вимог згідно з Законом про передання до НБУ функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг [24-25]

Слід сказати, що важливість небанківських фінансових установ впливає з того факту, що у 2021 році Верховною Радою прийнято сім важливих законів: Закони «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про страхування», «Про фінансовий лізинг», «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості», «Про платіжні послуги», «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» та «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві» [24-25].

НБУ розробив правила діяльності на ринку для постачальників послуг у вигляді окремих правил «Білої книги» [24-25]:

- Біла книга «Майбутнє регулювання небанківського лізингу»;
- Біла книга «Майбутнє регулювання діяльності ломбардів»;
- Біла книга «Майбутнє регулювання ринку факторингу»;
- Біла книга «Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями»;
- Путівник для небанківських фінансових установ.

Крім того, у 2021 році Національний банк прийняв 17 нормативно-правових актів, які стосуються регулювання небанківського фінансового ринку. Серед найважливіших – Положення про вимоги до структури власності, Положення про проведення інспекційних перевірок, Положення

про застосування заходів впливу та Положення про порядок розкриття інформації небанківськими фінансовими установами [24-25].

Розвиток ринку РНФП міг би бути значно динамічнішим, якби не світова фінансова криза 2008-2009 рр. та посилення нестабільності, яка розпочалася ще з 2014 р. (помаранчева революція, революція гідності) та триває по сьогоднішній день. В останні роки український РНФП залишали компанії, які не провадили активної діяльності та добровільно відмовлялися від ліцензій. Значна частина компаній була виведена за порушення вимог законодавства.

Загалом з початку 2021 року і до сьогодні кількість гравців ринку небанківських фінансових послуг вже скоротилася до 1910 (січень 2022 року). НБУ зобов'язав усіх гравців розкрити свої структури власності та подати ці відомості регулятору для подальшого аналізу. За оцінкою НБУ для грудня 2021 року, прозорі структури власності мають 847 небанківських фінустанов, непрозорі – 323, а 165 компаній потребують додаткової перевірки регулятора.

У 2021 році вперше з'явилося законодавче регулювання поведінки колекторських компаній та фінансових установ під час урегулювання простроченої заборгованості за споживчими кредитами. Щоб мати можливість надавати колекторські послуги, установа проходить реєстрацію в Національному банку. На сьогодні вже зареєстровано 59 колекторських компаній.

ВИСНОВКИ

Виконання поставлених в роботі завдань дає підстави зробити викладені нижче висновки.

1. Фінансова послуга – це операції з фінансовими активами і слугують об'єктом купівлі-продажу на ринку фінансових послуг. Вони надаються фінансовими посередниками юридичним і фізичним особам, які є власниками і користувачами фінансових активів. Участь фінансових посередників в операціях на ринку фінансових послуг є обов'язковою характеристикою такого ринку.

На ринку небанківських фінансових послуг діють посередники – фінансові компанії, які не є банком, але може надавати одну або кілька фінансових послуг. Небанківські фінансові установи є посередниками на ринку. До них належать:

- страхові компанії,
- установи накопичувального пенсійного забезпечення (недержавні пенсійні фонди),
- інвестиційні фонди та компанії,
- кредитні спілки,
- ломбарди,
- лізингові компанії,
- довірчі товариства,
- інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

2. Ринок фінансових послуг є частиною, сегментом або самостійною підсистемою фінансового ринку, що складається із системи економіко-правових відносин між небанківськими організаціями та іншими учасниками ринку небанківських фінансових послуг щодо надання фінансових послуг (крім банківських), формування і використання фінансових активів.

3. Формування ринку небанківських фінансових послуг в Україні

необхідно розглядати з урахуванням трансформації економіки. В кваліфікаційній роботі визначено 5 етапів розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні: 1) 1991-1995 рр.; 2) 1996-2000 рр.; 3) 2001 – 2014рр.; 4) 2014-2020рр.; 5) 2021р. – до тепер.

Перший етап (1991-1995 рр.) характеризувався гіперінфляцією та падінням ВВП, відсутністю законодавчого забезпечення, появою великої кількості різноманітних видів фінансових установ, втратою довіри до небанківських фінансових інститутів з боку населення, відсутністю контролю над діяльністю небанківських фінансових інститутів.

Другий етап (1996-2000 рр.) характеризувався стабілізацією економіки: ВВП за цей період зріс більш ніж у 2 рази. Були прийняти Закони України «Про страхування», «Про лізинг».

Третій період (2001 - 2014 рр.) характеризується загальним зростанням показників діяльності всіх небанківських фінансових посередників. Був прийнятий Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Утворено контролера від держави – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг.

Четвертий період (2014 - 2020 рр.) пов'язаний з політичними процесами в країні, з анексією Криму та початком воєнних дій на Донбасі, коли почали відбуватись негативні наслідки розвитку ринку. Почалось скорочення кількості небанківських фінансових установ, страховиків тощо.

П'ятий період (2021 – дотепер) характеризується введенням європейських стандартів до всіх гравців на ринку. У 2020 році НБУ прийняв повноваження з регулювання ринків небанківських фінансових послуг. Як результат жорсткої політики НБУ, кількість установ щороку скорочується, однак активи учасників на ринку зростають.

4. Основними показниками для аналізу ринку є кількість фінансових компаній на ринку, валовий внутрішній продукт України, загальні активи компаній, доходи фінансових компаній, загальний капітал компаній, сума кредитів, наданих клієнтам.

Для визначення наскільки ринок монополізований використовують

коефіцієнт концентрації CR . Антимонопольне законодавство України визначає ринок монополізованим найбільшими фірмами за умов: $CR_1 > 35\%$; $CR_3 > 50\%$; $CR_5 > 75\%$.

Для опису конкуренції фірм між собою за клієнта використовують індекс Херфіндаля-Хіршмана, а важливість ринку визначається його впливом на формування ВВП через показник проникнення як відсоткову частку отриманого доходу від ВВП.

5. Станом на 1 квітня 2020 року 75 діючих банків контролювали 2096 млрд грн загальних активів, що в 7,5 рази більше за 278 млрд грн активів під контролем 2136 небанківських фінансових компаній. Таким чином, ринок небанківських послуг залишається досить незначним порівнянні з банківським сектором.

На ринку небанківських фінансових послуг діє висока конкуренція між постачальниками послуг, у діапазоні значень індексу Херфіндаля-Хіршмана $HHI=200-500$, що в рази нижче, ніж у банківському секторі, який балансує на межі низької та помірної зони концентрації $HHI=1000$.

6. У цілому простежується тенденція до зменшення кількості кредитних спілок та їх членів. Активи та капітал при цьому залишаються відносно незмінними. Основним фактором, котрий, зупиняє споживача від користування послугами кредитних спілок, є потреба ставати її членом. Крім того, відсутність системи гарантування вкладів у кредитних спілках. Ця обставина змушує населення обирати банки, де їх вклади будуть гарантовані державою.

Серед усіх небанківських фінансових установ фінансові компанії мають понад 63% усіх активів такого ринку. Загалом фінансових компаній збільшилася на 525, активи зросли майже в 1,5 рази, а власний капітал – приблизно наполовину (57%). Можна спрогнозувати, що саме вони займуть значну частку у секторі небанківського споживчого кредитування у найближчому майбутньому.

Послуги ломбардів мають високий попит в Україні, що дає змогу їм успішно функціонувати на ринку фінансових послуг. Водночас має місце

скорочення кількості ломбардів упродовж останніх років, що пов'язано з посиленням вимог до капіталу. До 2017р. Ломбарди лідирували за обсягами наданого кредитування і показники стрімко зростали. Популярність ломбардів зумовлена погіршенням добробуту населення. Ломбарди надають кошти швидко, без додаткових документів, а кредитна історія позичальника не впливає на рішення щодо надання позики. Але водночас, кредити, надані ломбардами передбачають значну переплату, можливі штрафи в разі протермінування погашення кредиту, а також продаж предметів застави без попередження.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) є важливою складовою ринку фінансових послуг. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів збільшилась на 25%, що свідчить про покращення фінансового стану на ринку недержавного пенсійного забезпечення. Кількість вкладників НПФ за п'ять років незначно зросла. У 2019 р. учасниками недержавних пенсійних фондів було 860,8 тис. осіб. Розмір пенсійних внесків щорічно зростав у середньому на 3%. Пенсійні виплати в середньому збільшувалися на 18% щороку. Спостерігається нерівномірний розподіл цих організацій на території України. НПФ зосереджені в дев'яти регіонах країни, причому 70% розташовані у Києві.

Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення. Спостерігається тенденція до зменшення частки компаній зі страхування життя. Причини полягають у економічній нестабільності, відсутності довіри, відсутність системи гарантування вкладів. З іншого боку, кількість укладених договорів страхування за п'ять років зросла майже вдвічі за рахунок зростанні ризикового страхування.

7. За даними НБУ станом на початок п'ятого етапу (2021 рік) в Україні діяли 75 банків та 2084 учасники ринків небанківських фінансових послуг і до сьогодні кількість гравців ринку небанківських фінансових послуг вже скоротилася до 1910 (січень 2022 року). Із них - 196 ризикових (non-life) та 19 лайфових (страхування життя) страховиків, 304 ломбарди, 327 кредитних спілок, 144 лізингові компанії, які не є фінансовими установами, 1031

фінансова компанія (які мають ліцензії на кредитування, лізинг, факторинг, надання гарантій, переказ коштів та обмін валют), 63 страхових брокери. На платіжному ринку працює 35 платіжних систем, створених резидентами, та 13 міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами.

8. З 1 липня 2020 року Національний банк перейняв на себе функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг: страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів, НПФ та інших фінансових компаній. У 2021 році Верховною Радою прийнято сім важливих законів: Закони «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про страхування», «Про фінансовий лізинг», «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості», «Про платіжні послуги», «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» та «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві». У 2021 році Національний банк прийняв 17 нормативно-правових актів, які стосуються регулювання небанківського фінансового ринку.

Розвиток ринку міг би бути значно динамічнішим, якби не світова фінансова криза 2008-2009 рр. та посилення нестабільності, яка розпочалася ще з 2014 р. (помаранчева революція, революція гідності) та триває по сьогоднішній день. В останні роки ринок залишали компанії, які не провадили активної діяльності та добровільно відмовлялися від ліцензій. Значна частина компаній була виведена за порушення вимог законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 232 с.
2. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія / за загальною редакцією О.В. Козьменко, С.М. Козьменко, Т.А. Васильєвої. Суми : Університетська книга, 2011 р. С. 331-357.
3. Самуэльсон П. Экономикс : в 2-х т.; пер. з англ. М. : АЛГОН ; Машиностроение, 1997. Т. 1. 334 с.
4. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : [навчальний посібник]. 2-ге вид., доповн. і переробл. К. : КНЕУ, 2001. – 240 с.
5. Шелудько Н. М., Шкляр А. І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються : теоретичні і емпіричні аспекти аналізу. Фінанси України. 2009. № 2. С. 3–22.
6. Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг України» від 12.07.2002 р. № 2664. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
7. Школьник І. О. Фінансовий ринок України : сучасний стан і стратегія розвитку : [монографія]. Суми : Мрія, УАБС НБУ, 2008. 348 с.
8. Лустюк Н. В., Новікова Т. М. Економічна сутність послуги та критерії, що визначають її цінність. Збірник наукових праць: Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції. Випуск XVI. К. : СЕУ; Рівне : НУВГП, 2010. № 4. С. 187–196.
9. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: опорний конспект лекцій. Тернопіль 2017. 133с.
10. Левченко В.П. Ринок небанківських фінансових послуг України: теорія, методологія, практика. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2017. 456 с.

11. Колодізєв О.М., Колесніченко В.Ф. Гроші і кредит: підручник. К. : Знання, 2010. 615 с.
12. Криклій А.С., Караулова І.С., Криклій В.А. Ринок фінансових послуг України: етапи становлення і тенденції розвитку. Финансовые рынки и ценные бумаги. 2007. №14. С. 14-19.
13. Закон України «Про страхування». Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18, ст. 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text>
14. Закон України «Про лізинг». Відомості Верховної Ради України. 1998. N 16, ст.68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>
15. Закон України №1069-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення функцій з державного регулювання ринків фінансових послуг». Відомості Верховної Ради. 2019. № 44, ст.277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>
16. Небанківська фінансова установа // Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. 504 с.
17. Вікіпедія. Небанківська фінансова установа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Небанківська_фінансова_установа
18. Караулова І.С. Небанковські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України: Автореферат дисертації кандидата економічних наук: Київський нац. університет ім. Т. Шевченка, 2008. 16с.
19. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 458 с.
20. Закон України «Про захист економічної конкуренції» із змінами і доповненнями. Голос України. 2001. №37 від 27.02.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#>
21. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за підсумком 9 місяців 2018 року. ТОВ «РЮРІК», 2019. 16с.

22. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. URL: <http://www.dfp.gov.ua/>
23. Дребот Н. П., Танчак Я. А., Миколишин М. М. Тенденції розвитку небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг України. Науковий вісник НЛТУ України. 2020, т. 30, № 1. С. 109–114.
24. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua>
25. Національний банк України. Огляд небанківського фінансового сектору. Квітень 2021 року. 11с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2021-04.pdf?v=4